نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی
دوره ۱۷، پاییز ۱۳۹۹، شماره ۶۲
مقاله علمی ـ پژوهشی
صفحات: ۱۲۰ ـ ۹۳

Scientific Journal
ISLAMIC REVOLUTION STUDIES
Vol. 17, Autumn 2020, No. 62
Scientific Research Article

تأثیر سن، جنسیت و سطح تحصیلات در عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی (ادوار اول تا دهم)

علی زارعی*
محسن بهشتی‌سرشت**

چکیده

بررسی عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار اول تا دهم، به لحاظ کمی، حکایت از آن دارد که نمایندگان هر یک از دوره‌ها عملکرد ویژه‌ای نسبت به دوره‌های دیگر داشته‌اند. با توجه به اینکه بافت اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی در هر دوره با تغییراتی روبه‌رو بوده است؛ این پژوهش تلاش دارد با استفاده از روش کمی و آمارهای توصیفی، به این پرسش پاسخ دهد که بافت اجتماعی نمایندگان بخصوص سن، جنسیت و سطح تحصیلات چه تأثیری در عملکرد نظارتی آنها داشته است؟ یافته‌های پژوهش نیز حکایت از آن دارد که دو مؤلفه سن و تحصیلات در عملکرد نظارتی نمایندگان مؤثر بوده است. به‌گونه‌ای‌که نمایندگان با سن ۴۰ تا ۴۵ سال و نمایندگان با تحصیلات عالی نسبت به نمایندگان دیگر از سرانه مشارکت بیشتری در اعمال نظارتی برخوردار بوده‌اند. علاوه بر این، شاخص جنسیت نیز بنا بر شرایط مختلف در عملکرد نمایندگان تأثیرگذار است.

واژگان کلیدی

مجلس شورای اسلامی، عملکرد نظارتی، بافت اجتماعی، سن، جنسیت، سطح تحصیلات.

---

*. دانش آموخته دکتری تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، (نویسنده مسئول)
ali.zareei@chmail.ir
**. دانشیار گروه تاریخ پژوهشکده امام خمینی‌ﷺ و انقلاب اسلامی، تهران، ایران. beheshti@ikiu.ac.ir
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۰۲

مقدمه

ابتدا باید دانست که پس از گذشت چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری ده دوره قانون‌گذاری، ضرورت پژوهش درخصوص مجلس شورای اسلامی و نمایندگان آن به‌عنوان بخشی از نخبگان سیاسی کشور بیش‌ازپیش احساس می‌شود؛ چراکه نخبگان سیاسی در هر نظام سیاسی یکی از عوامل تأثیرگذار بر روند تحولات می‌باشند و برای رسیدن به درکی درست از وقایع و رخدادها نیازمند شناخت بهتر نخبگانی هستیم که وظیفه قانون‌گذاری و نظارت امور کشور را برعهده دارند.

چنین به نظر می‌رسد که از ابتدای انقلاب اسلامی، تا به امروز هریک از دوره‌های مجلس شورای اسلامی در دو بُعد قانون‌گذاری و نظارتی دارای عملکرد ویژه‌ای بوده است. این امر را می‌توان ناشی از تغییر بافت اجتماعی[1] نمایندگان در هر دوره دانست. ازهمین‌رو در پژوهش حاضر سعی داریم، تا با رویکرد تحلیلی و مقایسه‌ای و با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی بدین‌پرسش بنیادین پاسخ دهیم که سن، جنسیت و تحصیلات نمایندگان مجلس شورای اسلامی چه تأثیری بر عملکرد نظارتی مجلس طی ادوار اول تا دهم داشته است؟

با توجه به اینکه بخشی از تبلیغات نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی، شامل شاخصه‌های اجتماعی آنهاست، هدف از انجام پژوهش پیش‌رو علاوه بر پاسخ به سؤال مذکور، آگاهی‌بخشی به رأی‌دهندگان در عرصه انتخابات مجلس شورای اسلامی است. بی‌تردید تبیین متغیرهای تأثیرگذار بر عملکرد نمایندگان، می‌تواند در انتخاب نماینده اصلح به مردم یاری رساند و پاسخی به نیاز امروزین کشور باشد.

درخصوص پیشینه پژوهش بایستی خاطرنشان کرد که پیش‌ازاین نگارندگان در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر سابقه نمایندگی، حوزه انتخابیه و رشته تحصیلی در عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی (ادوار اول تا دهم)» ـ منتشر شده در فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ش ۳۳ـ به بررسی تأثیر برخی از شاخصه‌های اجتماعی نمایندگان در عملکرد نظارتی آنها پرداخته‌اند.

یافته‌های پژوهش مذکور حکایت از آن داشت که شاخص‌های مورد بررسی بنا به شرایط مختلف

---

۱. افراد در یک جامعه ازلحاظ جنسیت، سن، حرفه و تخصص، تحصیلات، نفوذ، قدرت و مشخصات فرهنگی از یکدیگر متمایز می‌شوند و در سازمان‌ها و فعالیت‌های گروهی، متناسب با همین مشخصات، کارکردهای مختلفی را از خود بروز می‌دهند (ر.ک: ادیبی، ۱۳۵۴: ۴؛ محسنی، ۱۳۶۶: ۵۰؛ کوئن، ۱۳۷۱: ۱۸۶). این تمایز در کارکردها و نقش‌ها، خود موجب تفکیک اجتماعی می‌شود که در مقاله از آن به بافت اجتماعی تعبیر شده است. مراد از بافت اجتماعی در مقاله متغیرهایی ازجمله: جنسیت، گروه سنی، سابقه نمایندگی، سابقه شغلی، سطح تحصیلات و تخصص نمایندگان مجلس شورای اسلامی است.

در عملکرد نمایندگان تأثیرگذار بوده است؛ به‌طوری‌که نمایندگان دارای سابقه نمایندگی به‌طور متوسط دو برابر نمایندگان بدون سابقه دارای عملکرد نظارتی بوده‌اند. همچنین نمایندگان تهران، مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها، هریک متناسب با دغدغه‌های منطقه خود عملکرد ویژه‌ای در حوزه نظارت داشته‌اند و از نظر رشته تحصیلی نیز نمایندگان با تحصیلات مرتبط با رشته‌های اقتصاد و علوم سیاسی حضور پررنگی در اعمال نظارتی داشته‌اند. لازم به ذکر است، غیرازپژوهش فوق‌الذکر تحقیق دیگری دراین‌خصوص انجام نشده است؛ بنابراین در مقاله حاضر تلاش می‌شود، تا با پرداختن به تأثیر بخش دیگری از ویژگی‌های اجتماعی نمایندگان، یافته‌های پژوهش گذشته تکمیل شود.

روش پژوهش

باید توجه داشت که مقاله حاضر سعی دارد با استفاده از اسناد و مدارک موجود و به روش کمی و آمارهای توصیفی (ر.ک: بلیکی، ۱۳۸۴؛ مختاری، ۱۳۹۳؛ عسگری، ۱۳۸۰) به بررسی عوامل تأثیرگذار بر عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بپردازد. با توجه به اینکه در پژوهش، بافت اجتماعی (سن، جنسیت و سطح تحصیلات) نمایندگان ادوار اول تا دهم مجلس متغیر مستقل و عملکرد نظارتی آنها متغیر وابسته در نظر گرفته‌شده است، ابتدا اطلاعات مربوط به هردو متغیر جمع‌آوری می‌شود. برای این منظور، ابتدا مشخصات نمایندگان ده دوره مجلس با توجه به اسناد و مدارک موجود و همچنین اطلاعات منتشرشده توسط مجلس شورای اسلامی جمع‌آوری و پس‌ازآن اطلاعات مربوط به عملکرد نظارتی نمایندگان از صورت مذاکرات مجلس و همچنین گزارش‌های معاونت نظارت مجلس استخراج می‌شود.

پس‌ازآن بافت اجتماعی نمایندگان (شامل سن، جنسیت و سطح تحصیلات) و عملکرد نظارتی آنها (شامل نطق‌های انجام‌شده در موافقت و مخالفت با وزرا و سؤالات مطرح‌شده در صحن علنی) به تفکیک دوره نمایندگی در قالب جدول تنظیم و پس‌ازآن اطلاعات به‌دست‌آمده جهت تحلیل در نرم‌افزارهای تحلیل آماری وارد می‌شود.

لازم به ذکر است که مراحل و روش تجزیه‌وتحلیل داده‌ها به شرح ذیل است:

گام اول: نمایندگانی که در کارنامه خود عملکرد نظارتی داشته‌اند، شناسایی خواهند شد، بدین‌منظور با توجه به محدودیت‌های جمع‌آوری اطلاعات و عدم‌دسترسی نگارنده به گزارش تمامی اعمال نظارتی نمایندگان ـ ازجمله نظارت‌های صورت‌گرفته در حوزه‌های انتخابیه، کمیسیون‌ها و جلسات غیرعلنی ـ در گردآوری اطلاعات از روش نمونه‌گیری بهره خواهیم گرفت؛ بدین‌ترتیب تنها

نمایندگانی که در جلسات استیضاح و رأی اعتماد، به‌عنوان مخالف و موافق در صحن علنی صحبت نموده‌اند و همچنین نمایندگانی که سؤال آنها در صحن علنی مطرح شده است، به‌عنوان جامعه آماری مورد مطالعه قرار خواهند گرفت.[۱]

گام دوم: مشخصه‌های بافت اجتماعی این دسته از نمایندگان، شناسایی شده و به‌ازای هر مشخصه گروه‌بندی می‌شوند. برای نمونه، نمایندگان در مشخصه سطح تحصیلات به گروه‌های دیپلم و پایین‌تر، فوق‌دیپلم، لیسانس و فوق‌لیسانس و دکترا دسته‌بندی می‌شوند.

گام سوم: با توجه به وجود دو رویکرد در تحلیل جامعه آماری، اطلاعات به‌ازای تعداد عملکرد نظارتی و تعداد نمایندگان دارای عملکرد نظارتی به‌ترتیب به دو دسته آمار باضریب و بی‌ضریب دسته‌بندی می‌شوند.

گام چهارم: رابطه مشخصه‌های مختلف بر عملکرد نظارتی نمایندگان براساس فراوانی اقدامات نظارتی نمایندگان در گروه‌های مربوط به مشخصه‌های مورد مطالعه سنجیده می‌شود. فراوانی نمایندگان در مشخصه‌های گوناگون به‌تفکیک دوره‌های مختلف و همچنین به‌طور میانگین در تمام دوره‌ها قابل ارائه است. بدین‌دلیل که جامعه آماری نمایندگان در مشخصه‌های مختلف و در دوره‌های مختلف با تغییراتی روبه‌رو است، برای حذف نمودن اثر اختلاف تعداد جامعه آماری در مشخصه‌های مختلف بر متغیر عملکرد نظارتی، سرانه عملکرد نظارتی که معادل با فراوانی عملکرد به‌ازای هر نفر در جامعه آماری مشخصه مربوطه است، محاسبه می‌شود، بدین‌گونه میزان تأثیر مشخصه‌های مورد مطالعه بر متغیر عملکرد نظارتی فارغ از اندازه جامعه آماری آنها قابل مطالعه و به نسبت گروه‌ها و دوره‌های مختلف قابل مقایسه است. این معیار می‌تواند هم به تفکیک هر دوره و هم به‌صورت میانگین ارائه گردد.

قابل‌ذکر است که تفکیک آماری دوره‌های مختلف مجلس برای مطالعه سیر تغییرات و تحلیل عوامل مؤثر وابسته به زمان مفید است؛ اما برای تحلیل براوردهای مختص هر مشخصه و سنجش اثر اختصاصی آن بر عملکرد نظارتی نمایندگان باید با حذف اثر عواملی غیر از مشخصه مورد مطالعه که در دوره‌های مختلف بر کلیت عملکرد نظارتی نمایندگان مؤثر بوده‌اند، ابتدا سرانه ترازشده (عددی بین ۰ تا ۱) یا درصد سرانه ترازشده (سرانه ترازشده ضربدر ۱۰۰) به تفکیک هر دوره محاسبه گردد و سپس میانگین آنها در کل دوره‌های مورد مطالعه حساب شود. برای مثال ممکن است در یک دوره عملکرد نظارتی کل گروه‌ها و به‌تبع آن سرانه عملکرد آنها کاهش یابد که متأثر از عوامل خارج از

---

۱. اطلاعات مربوط به اعمال نظارتی نمایندگان دوره دهم مجلس تا جلسه ۲۶۰، مورخ ۶ آذرماه ۱۳۹۷ را شامل می‌شود.

مشخصه مورد مطالعه و وابسته به زمان است و برای حذف این اثر سرانه ترازشده که معادل با سرانه هر گروه تقسیم بر مجموع سرانه گروه‌هاست، محاسبه می‌شود، بدین‌ترتیب می‌توان هم سرانه ترازشده گروه‌ها را در دوره‌های دیگر صرفاً متأثر از مشخصه مورد مطالعه با یکدیگر مقایسه نمود و هم اینکه برای مقایسه کلی عملکرد گروه‌های مختلف در مشخصه مورد مطالعه از سرانه ترازشده آنها در دوره‌های مورد مطالعه میانگین گرفت.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت با محاسبه سرانه عملکرد نظارتی نمایندگان می‌توان اثر تغییرات تعداد جامعه آماری را و با محاسبه سرانه ترازشده می‌توان اثر متغیرهای وابسته به زمان را حذف نمود؛ درحالی‌که محاسبه میانگین از سرانه ترازشده، به‌طورکلی اثر مشخصه‌های دیگر بر نتایج مشخصه مورد مطالعه را کاهش می‌دهد. هرکدام از نتایج آماری می‌تواند اطلاعات مفیدی برای تحلیل میزان و عوامل مؤثر بر عملکرد نظارتی نمایندگان ارائه دهد؛ ولی با توجه به پرسش اصلی پژوهش، نتایج میانگین درصد سرانه ترازشده عملکرد نظارتی نمایندگان در هر مشخصه بیانگر برآورد میزان تأثیر آن مشخصه بر عملکرد نظارتی نمایندگان است.

در مقاله پیش‌رو جهت رعایت اختصار، اصطلاحاتی به‌کاررفته است که تعریف آن به شرح ذیل می‌باشد:

موافق (موافقت): نمایندگانی که در جلسات رأی‌اعتماد در موافقت با وزیر پیشنهادی صحبت کرده و نمایندگانی که در جلسات استیضاح در مخالفت با استیضاح وزیر سخنرانی نموده‌اند.

مخالف (مخالفت): نمایندگانی که در جلسات رأی‌اعتماد در مخالفت با وزیر پیشنهادی صحبت کرده‌اند و نمایندگانی که در جلسات استیضاح در موافقت با استیضاح وزیر سخنرانی نموده‌اند.

سؤال: نمایندگانی که سؤال آنها در صحن علنی مطرح‌شده است.

بدون‌ضریب: به آماری گفته می‌شود که در آن عملکرد نظارتی نمایندگان در موافقت، مخالفت و طرح سؤال تنها یک مرتبه محاسبه می‌شود، برای مثال چنانچه نماینده‌ای ۱۰ مرتبه از ابزار نظارتی سؤال استفاده کرده باشد، برای وی تنها یک مرتبه محاسبه می‌شود. با این روش میزان تأثیر مؤلفه‌های مورد سنجش بر مشارکت نمایندگان فارغ از تعداد دفعات مشارکت آنها بررسی می‌شود. این روش جهت مقایسه بین دو گروه نمایندگان دارای عملکرد نظارتی و نمایندگان بدون عملکرد نظارتی کاربرد دارد.

باضریب: آماری که عملکرد نظارتی نمایندگان در موافقت، مخالفت و طرح سؤال به‌صورت‌کامل باضریب آن محاسبه شده است، برای مثال درصورتی‌که یک نماینده ۲ مرتبه از ابزار نظارتی سؤال استفاده کرده باشد، فراوانی (ضریب) قابل احتساب آن برابر ۲ خواهد بود. در روش یادشده، مجموع

مشارکت فارغ از تعداد افراد درنظر گرفته می‌شود. مقایسه آمار مذکور با آمار بدون‌ضریب در سنجش وزن مشارکتی نمایندگان فعال و ضریبِ تأثیر بافت اجتماعی آنها مفید خواهد بود.

نکته ۱: با توجه به افزایش پراکندگی داده‌ها در ضرایب بالا، جهت حفظ صحت نتایج آماری، برای موافقت و مخالفت (با ضریب) نهایتاً تا ضریب ۲ و برای سؤال تا ضریب ۳ منظور می‌شود.

سرانه: به تعداد عملکرد نمایندگان در گروه آماری، تقسیم بر تعداد جامعه آماری متناظر گفته می‌شود، برای مثال سرانه مخالفت بدون‌ضریب در گروه سنی ۴۰ تا ۴۵ سال برابر است با تعداد نمایندگان این گروه سنی که به مخالفت پرداخته‌اند، تقسیم بر تعداد کل نمایندگان گروه سنی ۴۰ تا ۴۵ سال؛ همچنین سرانه مخالفت با ضریب در این گروه سنی برابر است با مجموع تعداد مخالفت نمایندگان در گروه سنی ۴۰ تا ۴۵ سال، (درحالی‌که برای هر نماینده حداکثر تا ۲ مخالفت احتساب می‌گردد) تقسیم بر تعداد کل نمایندگان در گروه سنی مربوطه.

درصد سرانه ترازشده: برابر است با میزان سرانه هر گروه در یک دوره مجلس تقسیم بر مجموع سرانه گروه‌ها در همان دوره، ضرب در عدد ۱۰۰.

میانگین درصد سرانه ترازشده: برابر است با مجموع درصد سرانه ترازشده یک گروه در دوره‌های مختلف مجلس تقسیم بر کل تعداد دوره‌های مورد مطالعه مجلس.

علت استفاده از میانگین درصد سرانه ترازشده در مقایسه با میانگین سرانه، حذف اثر تغییرات کلی سرانه در ادوار مختلف است، تا بدین‌نحو بتوان صرفاً اثر مشخصه گروه‌های مختلف بر سرانه مشارکت را سنجید، برای مثال ممکن است در دوره‌ای مشارکت کلی کاهش یابد، دراین‌صورت محاسبه میانگین سرانه ادوار مختلف باعث می‌شود که سرانه و نسبت سرانه گروه‌های مختلف در آن دوره در محاسبه میانگین طبیعتاً برخوردار از یک ضریب وزنی به‌اندازه سرانه مشارکت کلی آن دوره باشند. برای اینکه آمار هر دوره فارغ از میزان مشارکت کلی آن در محاسبه میانگین مشارکت و مقایسه گروه‌های مختلف وارد شود، از میانگین درصد سرانه ترازشده ادوار مختلف به‌جای میانگین سرانه استفاده شده است.

گروه سنی

در بخش پیش‌رو سعی می‌شود، تأثیر سن بر مشارکت نظارتی نمایندگان مورد بررسی قرار گیرد، بدین‌منظور نخست به بررسی وضعیت نمایندگان ادوار اول تا دهم مجلس از نظر سنی می‌پردازیم و پس ازآن میزان سرانه مشارکت عملکرد نظارتی هر گروه سنی محاسبه خواهد شد.

۱. بررسی توزیع سنی نمایندگان

باید توجه نمود که طبق جدول ۱ که اطلاعات گروه‌های سنی نمایندگان مجلس شورای اسلامی را بیان می‌کند، در تمامی دوره‌ها، بیشترین تعداد نمایندگان با ۲۱ درصد در گروه سنی ۴۰ ـ ۴۴ سال و کمترین تعداد با ۰/۵۵ درصد در گروه سنی بین ۷۵ ـ ۷۰ سال قرار گرفته‌اند.

جدول ۱. توزیع سنی نمایندگان مجلس طی ادوار اول تا دهم

گروه سنی	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	جمع
۲۵ ـ ۲۹	52	25	13	6	0	0	0	0	0	0	96
	15.90	8.99	4.68	2.19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	3.32
۳۰ ـ ۳۴	62	65	65	32	19	15	11	1	10	4	284
	18.96	23.38	23.38	11.68	6.93	5.05	3.73	0.34	3.45	1.37	9.81
۳۵ ـ ۳۹	51	66	72	83	68	53	34	28	13	24	492
	15.60	23.74	25.90	30.29	24.82	17.85	11.53	9.62	4.48	8.25	16.99
۴۰ ـ ۴۴	51	45	55	61	85	89	70	73	46	33	608
	15.60	16.19	19.78	22.26	31.02	29.97	23.73	25.09	15.86	11.34	21.00
۴۵ ـ ۴۹	53	40	35	34	42	79	84	68	80	59	574
	16.21	14.39	12.59	12.41	15.33	26.60	28.47	23.37	27.59	20.27	19.83
۵۵ ـ ۵۴	35	20	22	35	30	32	63	62	76	73	448
	10.70	7.19	7.91	12.77	10.95	10.77	21.36	21.31	26.21	25.09	15.47
۵۹ ـ ۵۵	13	11	9	16	20	16	13	38	43	58	237
	3.98	3.96	3.24	5.84	7.30	5.39	4.41	13.06	14.83	19.93	8.19
۶۴ ـ ۶۰	5	3	6	7	3	11	9	9	17	27	97
	1.53	1.08	2.16	2.55	1.09	3.70	3.05	3.09	5.86	9.28	3.35
۶۹ ـ ۶۵	3	3	1	0	7	1	7	8	3	10	43
	0.92	1.08	0.36	0.00	2.55	0.34	2.37	2.75	1.03	3.44	1.49
۷۵ ـ ۷۰	2	0	0	0	0	1	4	4	2	3	16
	0.61	0.00	0.00	0.00	0.00	0.34	1.36	1.37	0.69	1.03	0.55
جمع	**327**	**278**	**278**	**274**	**274**	**297**	**295**	**291**	**290**	**291**	**2895**

(منبع: زارعی، ۱۳۹۸: ۷۹)

۲. سرانه عملکرد نظارتی بر حسب گروه سنی نمایندگان

داده‌های ارائه‌شده در جدول ۲ تا .Error! Reference source not found بیانگر آن است که به‌طورکلی بیشینه سرانه مشارکت نمایندگان در محدوده سنی ۴۵ سال قرارگرفته است و با فاصله گرفتن از محدوده سنی مذکور، میزان سرانه مشارکت کاسته می‌شود. با درنظر گرفتن تأثیر ضریب در نتایج مشاهده می‌شود که از سرانه مشارکت سنین پایین کاسته و به سرانه سنین بالاتر افزوده می‌شود که نشان‌دهنده افزایش کیفیت عملکرد نظارتی نمایندگان فعال در سنین بالاتر در عین کاهش کمیت آنها است. البته این تحلیل متمرکز در بازه ۳۵ تا ۶۰ سال است؛ زیرا تعداد نمایندگان در دوره‌های سنی دیگر بسیار اندک بوده و عملاً نتایج تحلیل آماری آنها قابل‌اتکا نخواهد بود.

جدول ۲. تعداد و سرانه مخالفت در هر یک از گروه‌های سنی

گروه سنی		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
بدون ضریب	۲۹ـ۲۵	11	2	1	1	0	0	0	0	0	0
		0.212	0.080	0.077	0.167	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
	۳۴ـ۳۰	10	9	14	2	2	1	4	1	5	1
		0.161	0.138	0.215	0.063	0.105	0.067	0.364	1.000	0.500	0.250
	۳۹ـ۳۵	5	6	14	13	3	11	4	9	2	9
		0.098	0.091	0.194	0.157	0.044	0.208	0.118	0.321	0.154	0.375
	۴۴ـ۴۰	14	7	7	3	11	14	12	15	13	14
		0.275	0.156	0.127	0.049	0.129	0.157	0.171	0.205	0.283	0.424
	۴۹ـ۴۵	2	2	5	7	2	13	10	23	22	16
		0.038	0.050	0.143	0.206	0.048	0.165	0.119	0.338	0.275	0.271
	۵۴ـ۵۰	4	1	1	2	5	4	7	10	11	17
		0.114	0.050	0.045	0.057	0.167	0.125	0.111	0.161	0.145	0.233
	۵۹ـ۵۵	1	1	1	2	1	3	1	4	11	21
		0.077	0.091	0.111	0.125	0.050	0.188	0.077	0.105	0.256	0.362
	۶۴ـ۶۰	0	1	0	0	0	1	0	0	5	4
		0.000	0.333	0.000	0.000	0.000	0.091	0.000	0.000	0.294	0.148
	۶۹ـ۶۵	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	1.000	0.143	0.125	0.000	0.100
	۷۵ـ۷۰	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
با ضریب	۲۹ـ۲۵	16	2	1	1	0	0	0	0	0	0
		0.308	0.080	0.077	0.167	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
	۳۴ـ۳۰	15	11	18	3	2	1	4	1	7	2
		0.242	0.169	0.277	0.094	0.105	0.067	0.364	1.000	0.700	0.500
	۳۹ـ۳۵	7	8	19	17	3	12	4	14	2	12
		0.137	0.121	0.264	0.205	0.044	0.226	0.118	0.500	0.154	0.500
	۴۴ـ۴۰	15	8	7	4	13	15	17	18	16	12
		0.294	0.178	0.127	0.066	0.153	0.169	0.243	0.247	0.348	0.364
	۴۹ـ۴۵	3	6	7	21	6	16	13	27	30	20
		0.057	0.150	0.200	0.618	0.143	0.203	0.155	0.397	0.375	0.339
	۵۴ـ۵۰	4	1	1	3	7	5	11	15	17	21
		0.114	0.050	0.045	0.086	0.233	0.156	0.175	0.242	0.224	0.288
	۵۹ـ۵۵	2	1	1	3	1	3	1	5	14	30
		0.154	0.091	0.111	0.188	0.050	0.188	0.077	0.132	0.326	0.517
	۶۴ـ۶۰	0	1	0	0	0	1	0	0	6	5
		0.000	0.333	0.000	0.000	0.000	0.091	0.000	0.000	0.353	0.185
	۶۹ـ۶۵	0	0	0	0	0	2	1	2	0	3
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	2.000	0.143	0.250	0.000	0.300
	۷۵ـ۷۰	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

(منبع: نگارنده)

جدول ۳. تعداد و سرانه موافقت در هر یک از گروه‌های سنی

گروه سنی		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
بدون ضریب	۲۹ـ۲۵	4	3	1	0	0	0	0	0	0	0
		0.077	0.120	0.077	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
	۳۴ـ۳۰	5	6	11	2	1	2	1	0	2	0
		0.081	0.092	0.169	0.063	0.053	0.133	0.091	0.000	0.200	0.000
	۳۹ـ۳۵	11	7	14	10	7	5	9	5	3	6
		0.216	0.106	0.194	0.120	0.103	0.094	0.265	0.179	0.231	0.250
	۴۴ـ۴۰	5	6	6	9	9	16	15	17	15	12
		0.098	0.133	0.109	0.148	0.106	0.180	0.214	0.233	0.326	0.364
	۴۹ـ۴۵	10	2	5	5	1	12	19	18	27	13
		0.189	0.050	0.143	0.147	0.024	0.152	0.226	0.265	0.338	0.220
	۵۴ـ۵۰	4	2	2	3	3	3	10	15	11	20
		0.114	0.100	0.091	0.086	0.100	0.094	0.159	0.242	0.145	0.274
	۵۹ـ۵۵	0	2	0	2	1	1	3	4	11	13
		0.000	0.182	0.000	0.125	0.050	0.063	0.231	0.105	0.256	0.224
	۶۴ـ۶۰	0	0	0	0	0	0	1	2	5	10
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.111	0.222	0.294	0.370
	۶۹ـ۶۵	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.143	0.125	0.333	0.300
	۷۵ـ۷۰	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.667
با ضریب	۲۹ـ۲۵	6	4	3	0	0	0	0	0	0	0
		0.115	0.160	0.231	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
	۳۴ـ۳۰	7	7	13	2	1	4	1	0	2	0
		0.113	0.108	0.200	0.063	0.053	0.267	0.091	0.000	0.200	0.000
	۳۹ـ۳۵	13	7	17	11	8	5	13	6	4	8
		0.255	0.106	0.236	0.133	0.118	0.094	0.382	0.214	0.308	0.333
	۴۴ـ۴۰	6	6	8	11	12	24	19	22	22	8
		0.118	0.133	0.145	0.180	0.141	0.270	0.271	0.301	0.478	0.242
	۴۹ـ۴۵	13	3	5	6	1	15	29	25	36	18
		0.245	0.075	0.143	0.176	0.024	0.190	0.345	0.368	0.450	0.305
	۵۴ـ۵۰	5	4	2	3	3	3	14	22	14	32
		0.143	0.200	0.091	0.086	0.100	0.094	0.222	0.355	0.184	0.438
	۵۹ـ۵۵	0	2	0	2	1	1	4	5	14	16
		0.000	0.182	0.000	0.125	0.050	0.063	0.308	0.132	0.326	0.276
	۶۴ـ۶۰	0	0	0	0	0	0	1	3	5	11
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.111	0.333	0.294	0.407
	۶۹ـ۶۵	0	0	0	0	0	0	2	1	1	3
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.286	0.125	0.333	0.300
	۷۵ـ۷۰	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.667

(منبع: نگارنده)

جدول ٤. تعداد و سرانه سؤال در هر یک از گروه‌های سنی

گروه سنی		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
بدون ضریب	۲۵ـ۲۹	22 0.423	8 0.320	1 0.077	1 0.167	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000
	۳۰ـ۳٤	26 0.419	16 0.246	12 0.185	10 0.313	8 0.421	3 0.200	5 0.455	0 0.000	3 0.300	1 0.250
	۳۵ـ۳۹	17 0.333	12 0.182	12 0.167	17 0.205	10 0.147	20 0.377	11 0.324	6 0.214	2 0.154	9 0.375
	٤۰ـ٤٤	16 0.314	14 0.311	9 0.164	10 0.164	16 0.188	34 0.382	18 0.257	18 0.247	9 0.196	8 0.242
	٤۵ـ٤۹	7 0.132	6 0.150	3 0.086	8 0.235	12 0.286	27 0.342	17 0.202	21 0.309	13 0.163	6 0.102
	۵۰ـ۵٤	10 0.286	7 0.350	2 0.091	3 0.086	7 0.233	5 0.156	8 0.127	14 0.226	12 0.158	15 0.205
	۵۵ـ۵۹	2 0.154	4 0.364	0 0.000	1 0.063	1 0.050	3 0.188	1 0.077	8 0.211	14 0.326	14 0.241
	٦۰ـ٦٤	1 0.200	0 0.000	1 0.167	0 0.000	0 0.000	2 0.182	0 0.000	2 0.222	4 0.235	6 0.222
	٦۵ـ٦۹	1 0.333	2 0.667	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	1 0.143	0 0.000	0 0.000	1 0.100
	۷۰ـ۷۵	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000
با ضریب	۲۵ـ۲۹	36 0.692	11 0.440	1 0.077	2 0.333	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000
	۳۰ـ۳٤	50 0.806	19 0.292	15 0.231	10 0.313	15 0.789	3 0.200	8 0.727	0 0.000	4 0.400	1 0.250
	۳۵ـ۳۹	29 0.569	13 0.197	20 0.278	26 0.313	12 0.176	34 0.642	16 0.471	11 0.393	3 0.231	9 0.375
	٤۰ـ٤٤	29 0.569	21 0.467	11 0.200	12 0.197	27 0.318	55 0.618	24 0.343	27 0.370	12 0.261	9 0.273
	٤۵ـ٤۹	14 0.264	13 0.325	3 0.086	16 0.471	16 0.381	46 0.582	26 0.310	28 0.412	16 0.200	9 0.153
	۵۰ـ۵٤	20 0.571	8 0.400	2 0.091	4 0.114	12 0.400	8 0.250	13 0.206	32 0.516	17 0.224	26 0.356
	۵۵ـ۵۹	5 0.385	5 0.455	0 0.000	1 0.063	2 0.100	5 0.313	3 0.231	11 0.289	28 0.651	23 0.397
	٦۰ـ٦٤	1 0.200	0 0.000	1 0.167	0 0.000	0 0.000	4 0.364	0 0.000	2 0.222	4 0.235	9 0.333
	٦۵ـ٦۹	0 0.000	3 1.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	1 0.143	0 0.000	0 0.000	3 0.300
	۷۰ـ۷۵	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000	0 0.000

(منبع: نگارنده)

جدول ۵. میانگین درصد سرانه ترازشده عملکرد نظارتی در هر یک از گروه‌های سنی

گروه سنی	بدون‌ضریب			باضریب		
	مخالف	موافق	سؤال	مخالف	موافق	سؤال
۲۵ ـ ۲۹	5.85	3.51	5.04	4.91	5.03	5.47
۳۰ ـ ۳۴	19.95	9.93	17.62	19.09	10.03	16.74
۳۵ ـ ۳۹	12.84	17.22	15.31	12.28	16.45	15.44
۴۰ ـ ۴۴	15.46	17.54	15.03	13.45	17.67	14.51
۴۵ ـ ۴۹	11.93	15.62	13.03	15.78	15.87	13.33
۵۰ ـ ۵۴	10.12	13.34	11.33	10.13	13.77	12.33
۵۵ ـ ۵۹	10.48	10.57	9.38	9.69	9.64	10.93
۶۰ ـ ۶۴	6.05	5.17	7.92	5.18	4.89	6.64
۶۵ ـ ۶۹	7.31	4.60	5.34	9.48	4.41	4.62
۷۰ ـ ۷۵	0.00	2.50	0.00	0.00	2.25	0.00

(منبع: نگارنده)

جدول ۶. میانگین سنی نمایندگان دارای عملکرد نظارتی (بدون ضریب)

ادوار مجلس	مخالف	موافق	سؤال	کل
اول	37	40	37	40
دوم	39	39	40	40
سوم	38	38	39	40
چهارم	41	42	40	42
پنجم	44	42	42	44
ششم	45	43	43	45
هفتم	45	46	44	47
هشتم	46	47	47	48
نهم	48	49	49	49
دهم	49	52	50	51
میانگین	43	44	43	45

(منبع: نگارنده)

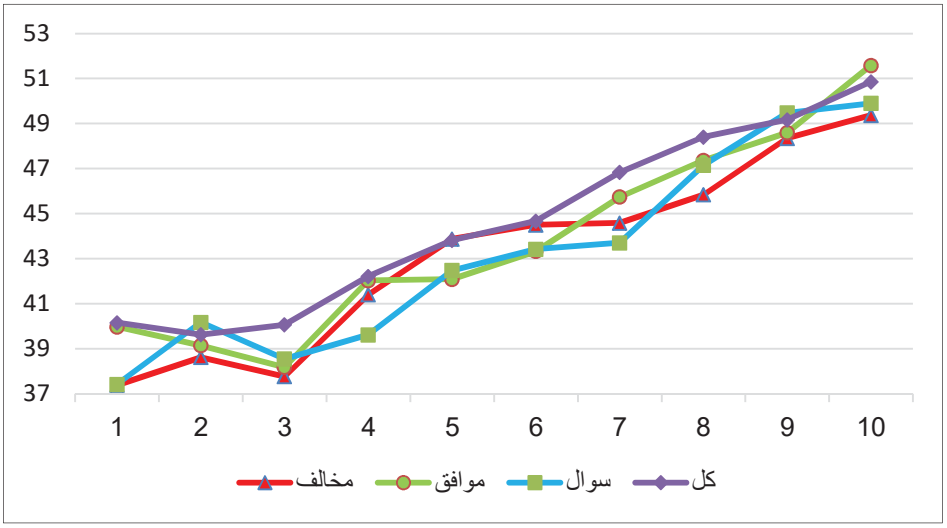

شکل ۱. وضعیت میانگین سنی نمایندگان دارای عملکرد نظارتی طی ادوار اول تا دهم

(منبع: نگارنده)

باید دانست همان‌طورکه در .Error! Reference source not found و شکل ۱ مشخص است، میانگین سنی نمایندگانی که در موافقت و مخالفت با اعضای کابینه دولت به بیان دیدگاه‌های خود پرداخته‌اند و یا از ابزار نظارتی سؤال بهره برده‌اند از میانگین سنی کل نمایندگان ده دوره مجلس کمتر است، این بدین‌معناست که نمایندگان با میانگین سنی پایین‌تر مشارکت بیشتری در اعمال نظارتی داشته‌اند که حکایت از توان و انرژی بیشتر نمایندگان جوان‌تر در مقایسه با نمایندگان با سنین بالاتر دارد. دراین‌میان، میانگین سنی مرتبط با مخالفت و سؤال تقریباً برابر بوده و کمتر از میانگین سنی مربوط به موافقت است.

بایستی خاطرنشان کرد که مخالف و سؤال می‌تواند هزینه‌هایی را برای نماینده و حوزه انتخابیه وی در پی داشته باشد و درمقابل موافقت نه‌تنها هزینه‌ای ندارد؛ بلکه حمایت‌هایی را از سوی دولت برای نماینده و حوزه انتخابیه وی به‌دنبال دارد؛ ازهمین‌رو میانگین پایین‌تر نمایندگان مخالف و سؤال‌کننده حاکی از شجاعت و روحیه حق‌طلبی آنها می‌باشد.

جنسیت

۱. بررسی توزیع جنسی نمایندگان

گفتنی است همان‌طورکه در جدول ۷ مشاهده می‌شود، بررسی توزیع جنسی نمایندگان مجلس

شورای اسلامی طی ادوار اول تا دهم بیانگر آن است که به‌طور میانگین، ۹۶/۷۲ درصد از کرسی‌های نمایندگی مجلس نصیب مردان شده است و زنان در طول این ادوار با کسب ۹۵ کرسی معادل با ۳/۲۸ درصد در اقلیت بوده‌اند. همچنان‌که در شکل ۵ مشاهده می‌شود از دوره چهارم به‌بعد زنان توانسته‌اند کرسی‌های بیشتری را نسبت به سه دوره قبل کسب کنند. نکته دیگری که در جدول ۷ به‌چشم می‌خورد، ثبت یک رکورد از تعداد کرسی‌های کسب‌شده توسط زنان در مجلس دهم است؛ به‌طوری‌که پس از انقلاب برای نخستین‌بار زنان توانستند ۱۷ کرسی مجلس را از آن خود کنند.

جدول ۷. توزیع جنسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی برحسب تعداد و درصد

جنسیت	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	تعداد کل
مرد	323	274	274	265	260	284	282	283	281	274	2800
	98.78	98.56	98.56	96.72	94.89	95.62	95.59	97.25	96.90	94.16	96.72
زن	4	4	4	9	14	13	13	8	9	17	95
	1.22	1.44	1.44	3.28	5.11	4.38	4.41	2.75	3.10	5.84	3.28
جمع	**327**	**278**	**278**	**274**	**274**	**297**	**295**	**291**	**290**	**291**	**2895**

(منبع: زارعی، ۱۳۹۸: ۸۶)

۲. سرانه عملکرد نظارتی بر حسب جنسیت نمایندگان

جدول ۸ و اشکال مرتبط با آن (شکل ۲ تا شکل ۷) بیانگر میزان عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس برحسب جنسیت آن‌هاست. داده‌ها حکایت از آن دارد که از نظر جنسیت، تفاوت خاصی میان روند کلی عملکرد زنان و مردان وجود ندارد؛ اما با توجه به جامعه آماری پایین‌تر زنان نسبت به مردان پراکندگی بیشتری در سرانه مشارکت نظارتی زنان مشاهده می‌شود.

جدول ۸. تعداد و سرانه نمایندگان دارای عملکرد نظارتی براساس جنسیت

ادوار مجلس	بدون ضریب						با ضریب					
	مخالف		موافق		سؤال		مخالف		موافق		سؤال	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
اول	0	47	0	39	1	101	0	62	0	50	3	183
	0.000	0.146	0.000	0.121	0.250	0.313	0.000	0.192	0.000	0.155	0.750	0.567
دوم	0	29	0	28	0	69	0	34	0	33	0	93
	0.000	0.106	0.000	0.102	0.000	0.252	0.000	0.124	0.000	0.120	0.000	0.339
سوم	0	43	0	39	0	40	0	54	0	46	0	53
	0.000	0.157	0.000	0.142	0.000	0.146	0.000	0.197	0.000	0.168	0.000	0.193
چهارم	1	29	1	30	1	49	2	36	1	34	2	69
	0.111	0.109	0.111	0.113	0.111	0.185	0.222	0.136	0.111	0.128	0.222	0.260

پنجم	2	22	0	22	3	51	2	26	0	26	5	79
	0.143	0.085	0.000	0.085	0.214	0.196	0.143	0.100	0.000	0.100	0.357	0.304
ششم	2	46	4	35	5	89	3	52	7	45	6	149
	0.154	0.162	0.308	0.123	0.385	0.313	0.231	0.183	0.538	0.158	0.462	0.525
هفتم	2	37	2	57	4	57	2	49	3	80	4	87
	0.154	0.131	0.154	0.202	0.308	0.202	0.154	0.174	0.231	0.284	0.308	0.309
هشتم	0	63	5	57	1	68	0	82	5	79	1	110
	0.000	0.223	0.625	0.201	0.125	0.240	0.000	0.290	0.625	0.279	0.125	0.389
نهم	2	67	0	75	4	53	3	89	0	98	6	78
	0.222	0.238	0.000	0.267	0.444	0.189	0.333	0.317	0.000	0.349	0.667	0.278
دهم	5	78	3	76	4	56	7	103	5	99	4	84
	0.294	0.285	0.176	0.277	0.235	0.204	0.412	0.376	0.294	0.361	0.235	0.307

(منبع: نگارنده)

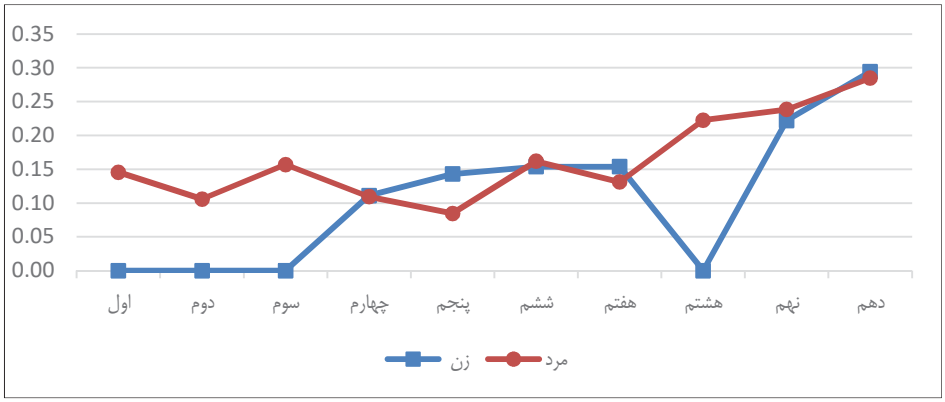

شکل ۲. سرانه مخالفت نمایندگان برحسب جنسیت (بدون‌ضریب)

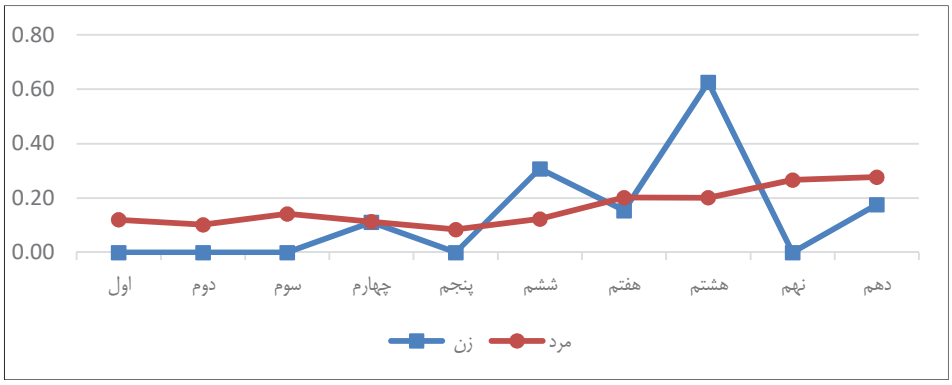

شکل ۳. سرانه موافقت نمایندگان برحسب جنسیت (بدون‌ضریب)

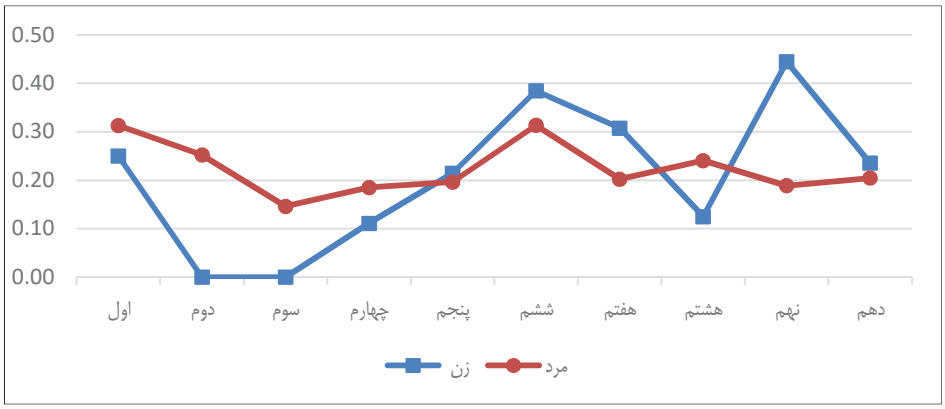

شکل ٤. سرانه سؤال برحسب جنسیت (بدون‌ضریب)

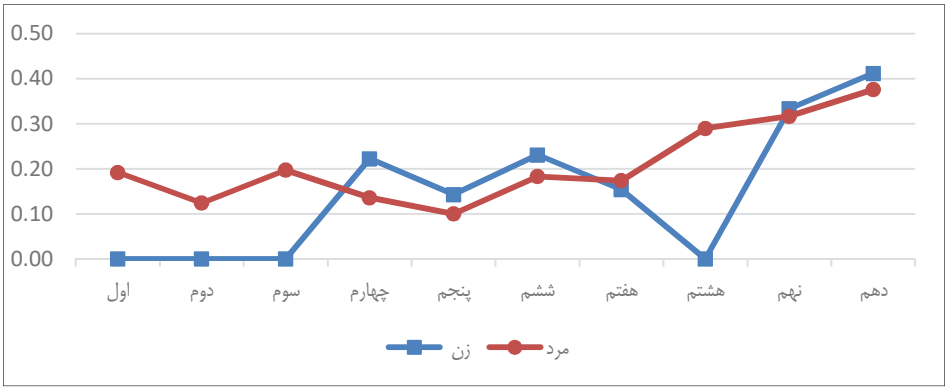

شکل ۵. سرانه مخالفت نمایندگان برحسب جنسیت (باضریب)

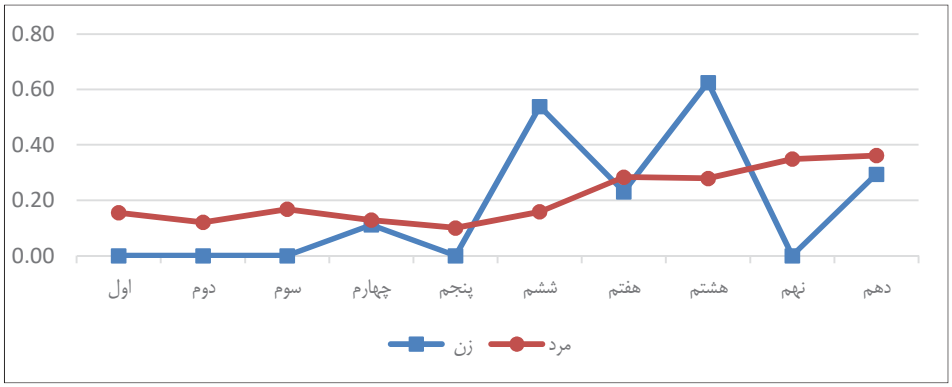

شکل ۶. سرانه موافقت نمایندگان برحسب جنسیت (باضریب)

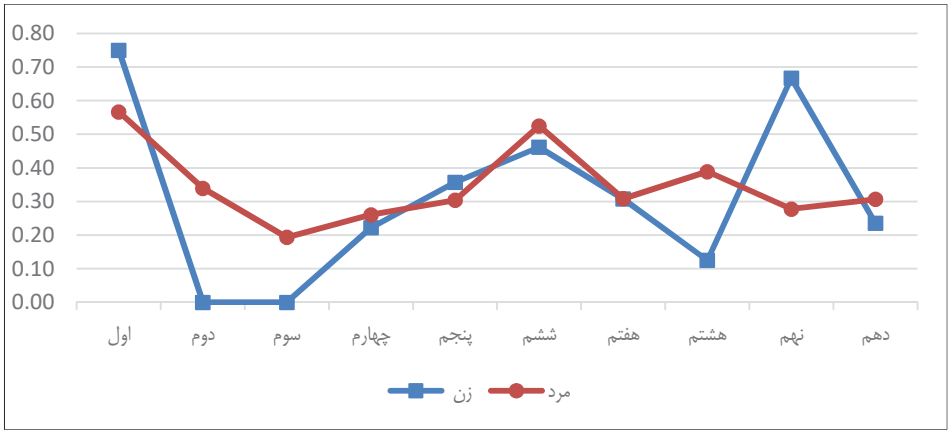

شکل ۷. سرانه سؤال برحسب جنسیت (باضریب)

نمودارهای مذکور به‌خوبی نشان می‌دهد که سرانه مشارکت نمایندگان زن در مجالس اول تا سوم (به‌استثنای سؤال در مجلس اول) صفر است. این امر را می‌توان ناشی از تعداد پایین نمایندگان زن در ادوار اول تا سوم نسبت به دوره‌های دیگر و همچنین فضای اجتماعی و فرهنگی دهه ۱۳۶۰ دانست؛ همچنین براساس داده‌های یادشده زنان در ادوار مختلف مجلس عملکرد ویژه‌ای از خود به ثبت رسانده‌اند، به‌طوری‌که در دوره هشتم سرانه موافقت زنان نسبت به دوره‌های دیگر بیشتر است و درمقابل سرانه مخالفت آنها صفر است که خود حکایت از حمایت تمام‌قد زنان مجلس هشتم از دولت وقت دارد.

از سوی دیگر در دوره‌های نهم و پنجم با رویه‌ای کاملاً متفاوت با مجلس هشتم روبه‌رو هستیم، به‌طوری‌که در این دو دوره، سرانه مشارکت زنان در مخالفت و سؤال بیشتر از مردان است، درحالی‌که سرانه مشارکت آنها در موافقت صفر است. در ادوار دیگر مجلس (چهارم، ششم، هفتم و دهم) سرانه مشارکت زنان در اعمال نظارتی موافقت، سؤال و مخالفت دارای دامنه نوسان کمتری است، به‌طوری‌که نمایندگان زن در این دوره‌ها در هر سه حوزه نظارتی تقریباً عملکرد یکسانی داشته‌اند.

سطح تحصیلات

از دیگر شاخص‌هایی که می‌توان تأثیر آن را در عملکرد نظارتی نمایندگان مورد بررسی قرار داد، سطح تحصیلی آنها است. مقایسه وضعیت تحصیلی نمایندگان ادوار اول تا دهم حکایت از آن دارد

که وضعیت تحصیلی نمایندگان در طول سال‌های اخیر، ارتقا یافته است.

مطابق جدول ۹ و شکل ۸، طی پنج دوره نخست مجلس شورای اسلامی، بیشترین نمایندگان دارای تحصیلات لیسانس با ۲۶/۳۳ درصد بوده‌اند؛ به‌دنبال آن به‌ترتیب دارندگان مدرک تحصیلی خارج‌فقه، فوق‌لیسانس و دکترا هرکدام با ۱۹/۸۱، ۱۲/۵، ۹/۷۲ بیشترین فراوانی را داشته‌اند؛ اما وضعیت تحصیلات نمایندگان در پنج دوره اخیر مجلس شورای اسلامی بیانگر آن است که بیشتر نمایندگان با تعداد ۵۸۷ نفر و ۳۶/۶۲ درصد دارای تحصیلات دکتری بوده‌اند و پسازآن به‌ترتیب دارندگان مدرک فوق‌لیسانس، لیسانس و خارج‌فقه با ۲۹/۴۴، ۱۶/۰۹ و ۸/۵۵ درصد بیشترین فراوانی را داشته‌اند.

جدول ۹. میزان تحصیلات نمایندگان مجلس به تفکیک حوزوی و دانشگاهی

سطح تحصیلات	دوره‌های مجلس									
	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
دیپلم و پایین‌تر	22	19	29	15	4	5	2	0	0	0
	5.58	5.90	9.12	4.84	1.28	1.53	0.61	0.00	0.00	0.00
فوق دیپلم	17	21	21	16	4	14	8	5	1	2
	4.31	6.52	6.60	5.16	1.28	4.28	2.45	1.57	0.32	0.64
لیسانس	69	72	111	96	88	85	67	65	27	14
	17.51	22.36	34.91	30.97	28.21	25.99	20.55	20.38	8.52	4.46
فوق لیسانس	35	21	19	49	83	90	82	86	107	107
	8.88	6.52	5.97	15.81	26.60	27.52	25.15	26.96	33.75	34.08
دکتری و بالاتر	39	12	21	40	49	78	102	106	137	164
	9.90	3.73	6.60	12.90	15.71	23.85	31.29	33.23	43.22	52.23
مقدمات	21	8	16	14	10	3	3	5	3	5
	5.33	2.48	5.03	4.52	3.21	0.92	0.92	1.57	0.95	1.59
سطح	45	36	30	19	26	14	14	12	5	4
	11.42	11.18	9.43	6.13	8.33	4.28	4.29	3.76	1.58	1.27
سطح عالی	3	4	3	4	0	2	6	8	6	3
	0.76	1.24	0.94	1.29	0.00	0.61	1.84	2.51	1.89	0.96
خارج	101	101	50	42	34	31	37	26	28	15
	25.63	31.37	15.72	13.55	10.90	9.48	11.35	8.15	8.83	4.78
اجتهاد	42	28	18	15	14	5	5	6	3	0
	10.66	8.70	5.66	4.84	4.49	1.53	1.53	1.88	0.95	0.00
جمع	**394**	**322**	**318**	**310**	**312**	**327**	**326**	**319**	**317**	**314**

(منبع: زارعی، ۱۳۹۸: ۹۲)

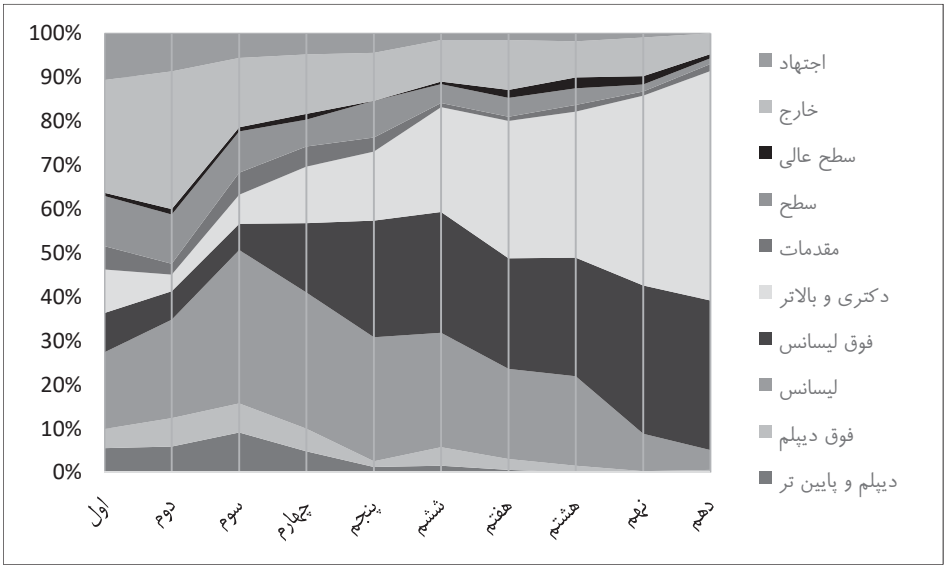

شکل ۸. درصد میزان تحصیلات نمایندگان به‌تفکیک حوزوی و دانشگاهی

مطابق با جدول ۱۰ و شکل ۹ چنانچه تحصیلات حوزوی نمایندگان را با تحصیلات دانشگاهی معادل‌سازی کنیم، به‌طور میانگین ۴۴/۹۴ درصد نمایندگان در هر دوره دارای تحصیلات دکترای و بالاتر، ۲۳/۱۸ درصد دارای فوق‌لیسانس، ۲۱/۹۷ درصد دارای لیسانس، ۶/۵۳ درصد فوق‌دیپلم و ۳/۳۹ درصد نمایندگان دارای تحصیلات دیپلم و پایین‌تر بوده‌اند.

جدول ۱۰. سطح تحصیلات نمایندگان مجلس طی ادوار اول تا دهم

سطح تحصیلات	دوره‌های مجلس									
	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
دیپلم و پایین‌تر	22	21	30	15	4	4	2	0	0	0
	6.75	7.55	10.79	5.47	1.46	1.35	0.68	0.00	0.00	0.00
فوق دیپلم	34	37	38	24	16	16	14	7	1	2
	10.43	13.31	13.67	8.76	5.84	5.39	4.75	2.40	0.34	0.69
لیسانس	58	57	101	92	82	80	62	64	27	13
	17.79	20.50	36.33	33.58	29.93	26.94	21.02	21.92	9.31	4.47
فوق لیسانس	37	25	20	48	79	88	80	88	103	103
	11.35	8.99	7.19	17.52	28.83	29.63	27.12	30.14	35.52	35.40
دکتری و بالاتر	175	138	89	95	93	109	137	133	159	173
	53.68	49.64	32.01	34.67	33.94	36.70	46.44	45.55	54.83	59.45
جمع	**326**	**278**	**278**	**274**	**274**	**297**	**295**	**292**	**290**	**291**

(منبع: زارعی، ۱۳۹۸: ۹۶)

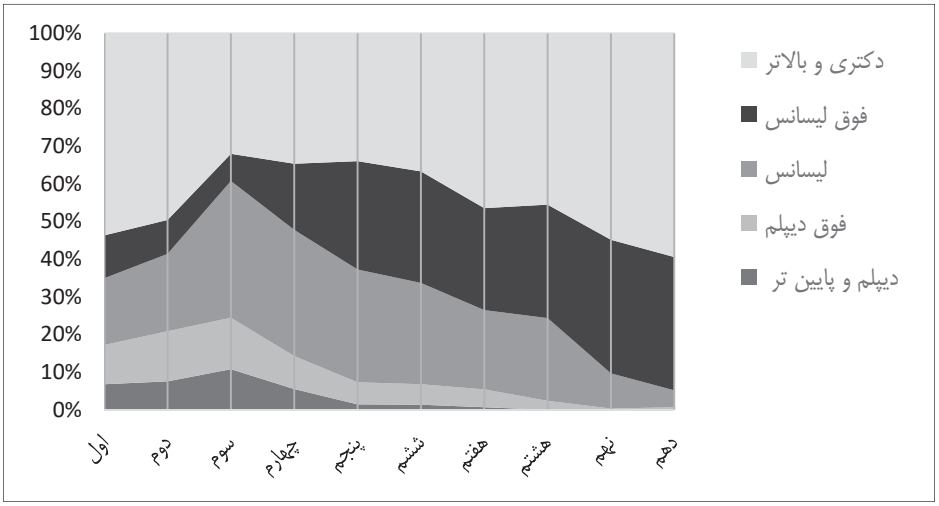

شکل ۹. درصد سطح تحصیلات نمایندگان مجلس طی ادوار اول تا دهم

سرانه عملکرد نظارتی بر حسب سطح تحصیلات کلی (معادل‌سازی)

باید دانست که در جدول ۱۱ تا ۱۳ عملکرد نظارتی نمایندگان در سه حوزه مخالفت، موافقت و سؤال برحسب سطح تحصیلات مورد بررسی قرارگرفته است. شایان‌ذکر است در این بخش سعی شده است تحصیلات حوزوی با تحصیلات دانشگاهی معادل‌سازی شود، تا بتوان نمایندگان و عملکرد نظارتی آنها را در سطوح مختلف تحصیلی با یکدیگر مقایسه نمود. ازهمین‌رو تحصیلات حوزوی مقدمات معادل زیردیپلم، سطح یک معادل دیپلم، سطح دو معادل لیسانس، سطح ۳ معادل فوق‌لیسانس و خارج‌فقه و اجتهاد معادل دکتری و بالاتر منظور شده است.

همچنین بایستی متذکر شد که آمار سطح تحصیلات دیپلم و فوق‌دیپلم به‌علت جامعه آماری کوچک در تحلیل داده‌ها منظور نشده است؛ زیرا پراکندگی زیادی در نتایج آنها دیده می‌شود؛ مثلاً در مجلس نهم برای استفاده از ابزار سؤال تنها یک فوق‌دیپلم وجود داشته که یک سؤال پرسیده است و سرانه فوق‌دیپلم در حد بیشینه ۱ قرارگرفته است.

بنابراین نتایج آنها از نظر آماری معتبر یا قابل‌تحلیل نیست. آمار تحصیلات سطح عالی و اجتهاد نیز به‌همین‌دلیل مورد تحلیل قرار نگرفته است، اگرچه نمایندگان با تحصیلات اجتهاد در دوره‌های اول از جامعه آماری بالایی برخوردار بوده‌اند؛ اما درادامه از تعدادشان کاسته شده و به همان اندازه پراکندگی و خطای تحلیل آمار بیشتر شده است. سرانه محاسبه‌شده برای تحصیلات سطح (حوزوی) در مجلس نهم و دهم نیز به‌علت تعداد پایین نمایندگان این گروه معتبر نیست. از سوی دیگر جامعه آماری دکتری و بالاتر از مجلس پنجم به بعد افزایش‌یافته است. هم‌زمان سرانه مخالفت در این گروه

نسبت به سایر گروه‌ها بیشتر شده است. بنابراین می‌توان گفت که سطح تحصیلات به‌خصوص در ایراد نطق در مخالفت با اعضای کابینه دولت (به‌ویژه از مجلس پنجم به‌بعد) اثر مستقیم داشته است.

روند تغییرات مشارکت نمایندگان با سطوح تحصیلات دکتری و معادل آن در مقایسه با دیگر سطوح نشان داده شده در شکل ۱۰ تا شکل ۱۵، یک تغییر کلی را از مجلس چهارم به‌بعد نشان می‌دهد. با این تغییر، مشارکت سطح تحصیلی دکتری و معادل آن افزایش و برخلاف آن مشارکت سطح تحصیلی کارشناسی و معادل آن کاهش می‌یابد.

بنابراین برای مقایسه بهتر مشارکت سطوح تحصیلی مختلف، میانگین درصد مشارکت نمایندگان در قالب این دسته‌بندی برای دو دوره مجالس اول تا پنجم و مجالس ششم تا دهم به‌ترتیب در شکل ۱۷ و شکل ۱۸ نشان داده شده است؛ همچنین نتایج میانگین ده دوره مجلس نیز در شکل ۱۶ ترسیم شده است.

جدول ۱۱. تعداد و سرانه نمایندگان مخالف برحسب سطح تحصیلات

ادوار مجلس	بدون ضریب					باضریب				
	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر
اول	2	4	10	8	23	3	5	13	11	30
	0.091	0.118	0.172	0.216	0.131	0.136	0.147	0.224	0.297	0.171
دوم	1	1	11	5	11	1	1	13	5	14
	0.048	0.027	0.193	0.200	0.080	0.048	0.027	0.228	0.200	0.101
سوم	3	6	24	3	7	3	8	30	4	9
	0.100	0.158	0.238	0.150	0.079	0.100	0.211	0.297	0.200	0.101
چهارم	1	0	11	10	8	2	0	14	13	9
	0.067	0.000	0.120	0.208	0.084	0.133	0.000	0.152	0.271	0.095
پنجم	0	0	3	7	14	0	0	4	7	17
	0.000	0.000	0.037	0.089	0.151	0.000	0.000	0.049	0.089	0.183
ششم	0	0	11	13	24	0	0	14	14	27
	0.000	0.000	0.138	0.148	0.220	0.000	0.000	0.175	0.159	0.248
هفتم	0	1	6	10	22	0	2	7	11	31
	0.000	0.071	0.097	0.125	0.161	0.000	0.143	0.113	0.138	0.226
هشتم	0	1	10	18	34	0	1	11	24	46
	0.000	0.143	0.156	0.205	0.256	0.000	0.143	0.172	0.273	0.346
نهم	0	0	5	22	42	0	0	7	27	58
	0.000	0.000	0.185	0.214	0.264	0.000	0.000	0.259	0.262	0.365
دهم	0	0	3	30	50	0	0	4	41	65
	0.000	0.000	0.231	0.291	0.289	0.000	0.000	0.308	0.398	0.376

(منبع: نگارنده)

جدول ۱۲. تعداد و سرانه نمایندگان موافق برحسب سطح تحصیلات

ادوار مجلس	بدون ضریب					باضریب				
	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر
اول	1	4	6	7	21	2	5	8	8	27
	0.045	0.118	0.103	0.189	0.120	0.091	0.147	0.138	0.216	0.154
دوم	0	2	7	2	17	0	2	9	2	20
	0.000	0.054	0.123	0.080	0.123	0.000	0.054	0.158	0.080	0.145
سوم	2	3	19	1	14	3	4	22	1	16
	0.067	0.079	0.188	0.050	0.157	0.100	0.105	0.218	0.050	0.180
چهارم	2	0	13	10	6	2	0	13	12	8
	0.133	0.000	0.141	0.208	0.063	0.133	0.000	0.141	0.250	0.084
پنجم	0	1	3	9	9	0	1	3	12	10
	0.000	0.063	0.037	0.114	0.097	0.000	0.063	0.037	0.152	0.108
ششم	0	1	8	12	18	0	2	10	16	24
	0.000	0.063	0.100	0.136	0.165	0.000	0.125	0.125	0.182	0.220
هفتم	0	1	8	22	28	0	2	8	33	40
	0.000	0.071	0.129	0.275	0.204	0.000	0.143	0.129	0.413	0.292
هشتم	0	0	11	15	36	0	0	16	22	46
	0.000	0.000	0.172	0.170	0.271	0.000	0.000	0.250	0.250	0.346
نهم	0	0	6	24	45	0	0	9	26	63
	0.000	0.000	0.222	0.233	0.283	0.000	0.000	0.333	0.252	0.396
دهم	0	1	5	20	53	0	1	6	24	73
	1	4	6	7	21	2	5	8	8	27

(منبع: نگارنده)

جدول ۱۳. تعداد و سرانه سؤال برحسب سطح تحصیلات

ادوار مجلس	بدون ضریب					باضریب				
	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر
اول	9	14	25	15	39	15	26	47	28	70
	0.409	0.412	0.431	0.405	0.223	0.682	0.765	0.810	0.757	0.400
دوم	8	9	15	8	29	11	10	22	12	38
	0.381	0.243	0.263	0.320	0.210	0.524	0.270	0.386	0.480	0.275

	بدون ضریب					باضریب				
ادوار مجلس	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر	دیپلم و پایین‌تر	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری و بالاتر
سوم	6	2	17	6	9	8	2	22	7	14
	0.200	0.053	0.168	0.300	0.101	0.267	0.053	0.218	0.350	0.157
چهارم	3	7	15	6	19	3	7	23	9	29
	0.200	0.292	0.163	0.125	0.200	0.200	0.292	0.250	0.188	0.305
پنجم	0	3	17	13	21	0	5	25	19	35
	0.000	0.188	0.207	0.165	0.226	0.000	0.313	0.305	0.241	0.376
ششم	0	6	22	30	36	0	11	33	50	61
	0.000	0.375	0.275	0.341	0.330	0.000	0.688	0.413	0.568	0.560
هفتم	1	1	14	17	28	1	1	22	25	42
	0.500	0.071	0.226	0.213	0.204	0.500	0.071	0.355	0.313	0.307
هشتم	0	0	16	18	35	0	0	25	30	56
	0.000	0.000	0.250	0.205	0.263	0.000	0.000	0.391	0.341	0.421
نهم	0	1	3	16	37	0	1	7	25	51
	0.000	1.000	0.111	0.155	0.233	0.000	1.000	0.259	0.243	0.321
دهم	0	0	3	22	35	0	0	8	30	50
	0.000	0.000	0.231	0.214	0.202	0.000	0.000	0.615	0.291	0.289

(منبع: نگارنده)

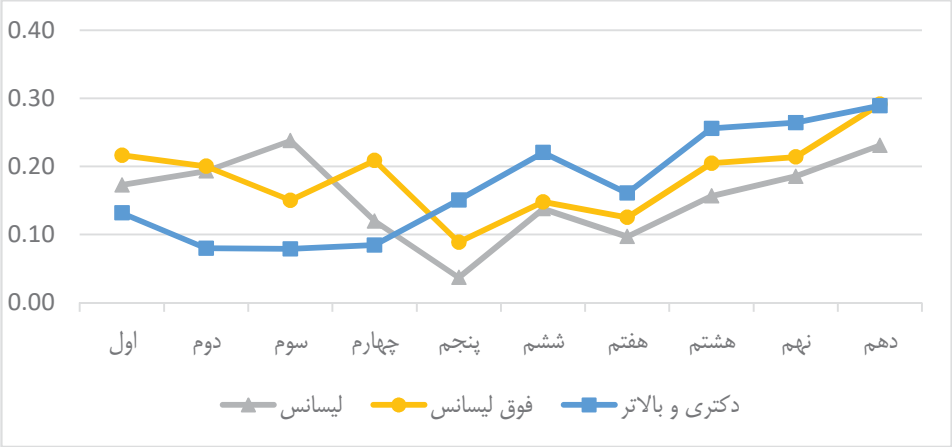

شکل ۱۰. سرانه مخالفت نمایندگان برحسب سطح تحصیلات (بدون‌ضریب)

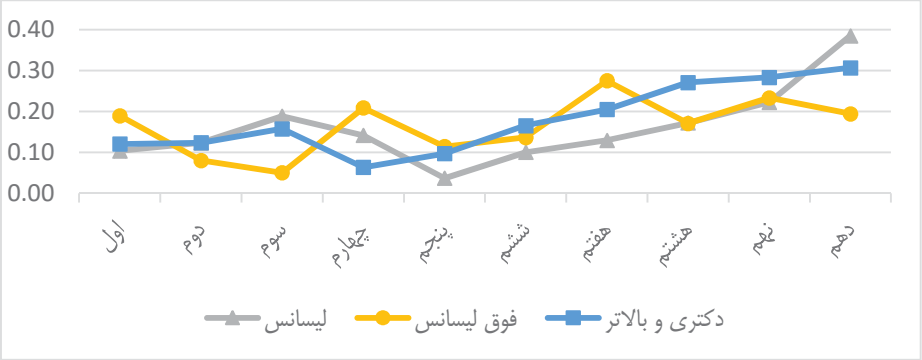

شکل ۱۱. سرانه موافقت نمایندگان برحسب سطح تحصیلات (بدون‌ضریب)

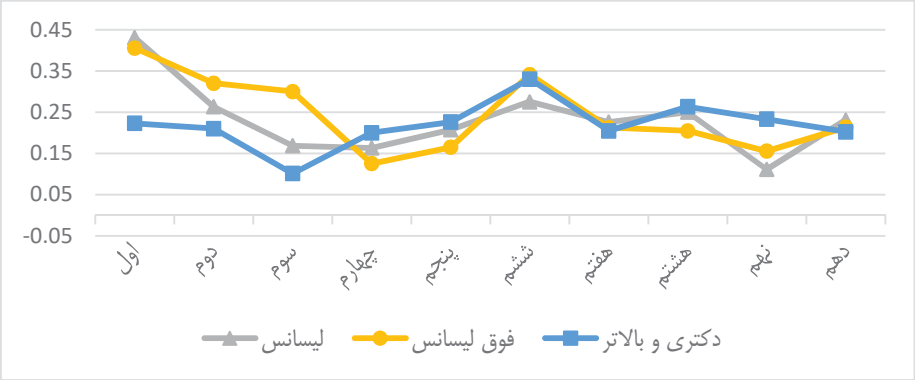

شکل ۱۲. سرانه سؤال برحسب سطح تحصیلات (بدون‌ضریب)

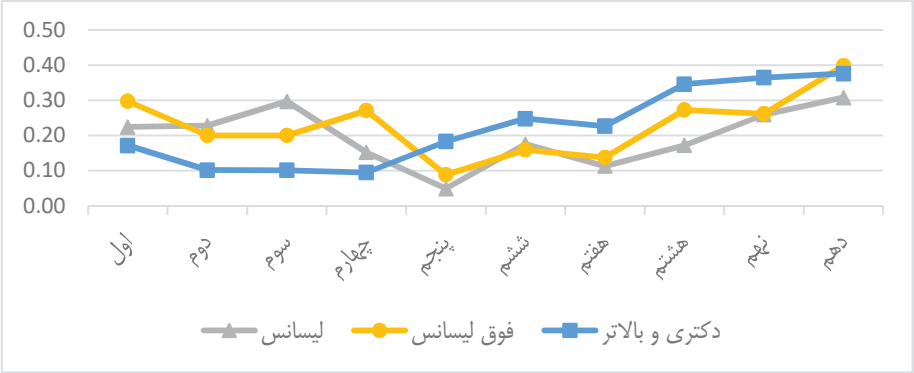

شکل ۱۳. سرانه مخالفت نمایندگان برحسب سطح تحصیلات (باضریب)

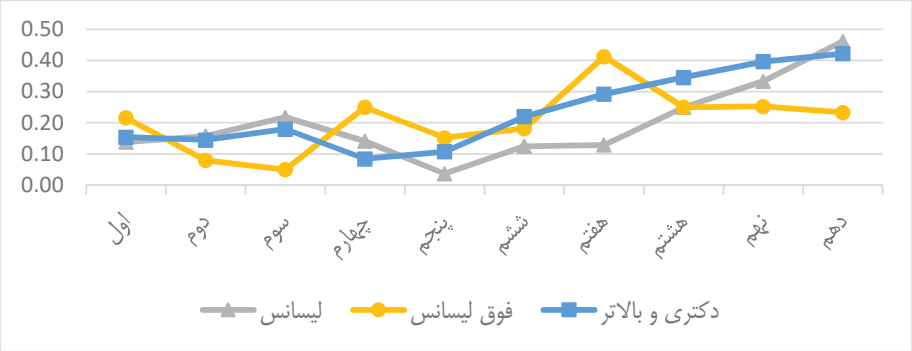

شکل ۱۴. سرانه موافقت نمایندگان برحسب سطح تحصیلات (باضریب)

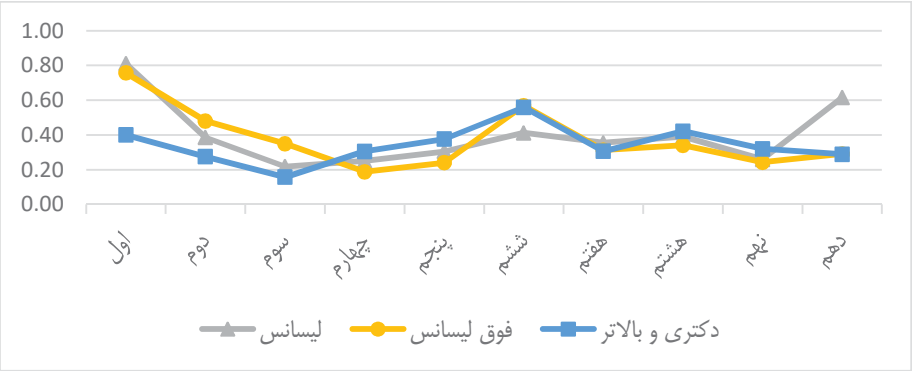

شکل ۱۵. سرانه سؤال برحسب سطح تحصیلات (باضریب)

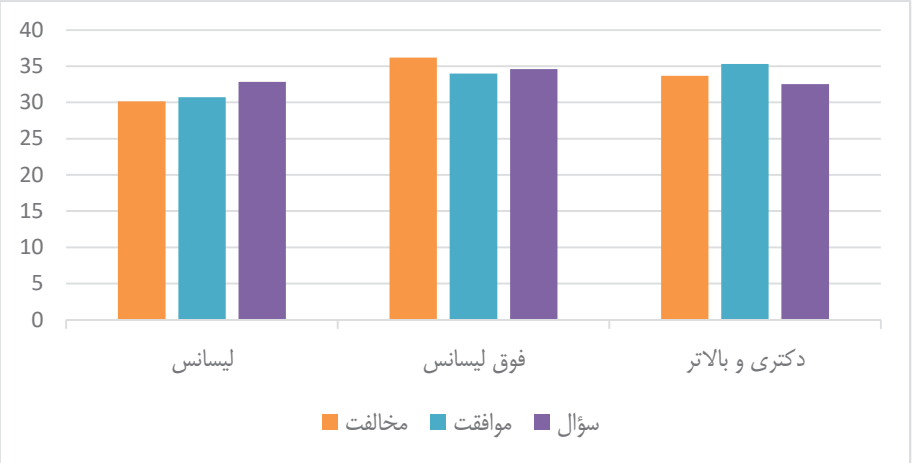

شکل ۱۶. میانگین درصد سرانه مشارکت نمایندگان در سه سطح کلی و معادل‌سازی‌شده تحصیلات (مجلس اول تا دهم)

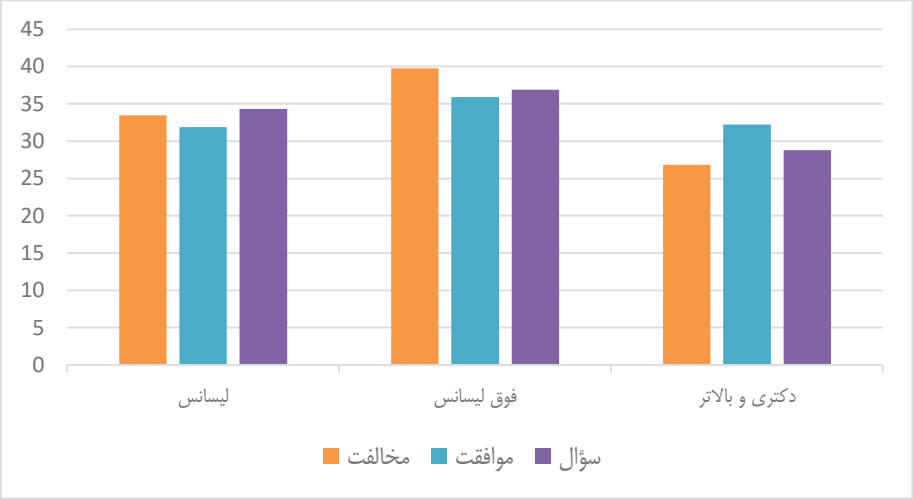

شکل ۱۷. میانگین درصد سرانه مشارکت نمایندگان در سه سطح کلی و معادل‌سازی‌شده تحصیلات (مجلس اول تا پنجم)

شکل ۱۸. میانگین درصد سرانه مشارکت نمایندگان در سه سطح کلی و معادل‌سازی‌شده تحصیلات (مجلس ششم تا دهم)

گفتنی است که میانگین درصد سرانه مشارکت نمایندگان مجلس اول تا دهم برحسب سطح تحصیلات (شکل ۱۶) بیانگر آن است که به‌طورکلی مشارکت نمایندگان با سطح کارشناسی و معادل آن نسبت به نمایندگان با سطح تحصیلات بالاتر، کمتر است و دراین‌میان نمایندگان با سطح

تحصیلات فوق‌لیسانس عملکرد مطلوب‌تری از خود نشان داده‌اند. میانگین آمار مجالس اول تا پنجم در شکل ۱۷ نیز نشان می‌دهد که میزان مشارکت سطح تحصیلات دکتری و معادل آن کمتر از سایر سطوح تحصیلی است.

قابل ذکر است که سطح حوزوی خارج‌فقه و اجتهاد از فراوانی بالایی در دوره‌های اول برخوردار بوده است. بنابراین بخش قابل‌توجهی از این جامعه آماری متعلق به نمایندگان با تحصیلات سطح بالای حوزوی است؛ اما در ۵ دوره دوم همان‌طور که در شکل ۱۸ نشان داده شده است، برخلاف ادوار نخست علاوه‌بر اینکه نمایندگان با سطح تحصیلات دکتری و معادل آن بالاترین مشارکت را به خود اختصاص داده‌اند، مشارکت در مخالفت نیز از موافقت پیشی گرفته است که بیانگر غلبه روحیه انتقادی در این گروه است؛ درعین‌حال مشارکت نمایندگان با سطح تحصیلات کارشناسی و معادل آن بیشتر در استفاده از ابزار نظارتی سؤال است. بنابراین از نتایج ادوار اخیر چنین برمی‌آید که سطح تحصیلات ـ به‌خصوص تحصیلات عالیه دانشگاهی ـ تأثیر مستقیمی در میزان مشارکت و به‌ویژه در نطق و سخنرانی دارد.

نتیجه

نتایج حاصل از پژوهش حاضر حکایت از این دارد که از نظر سنی، به‌طورکلی بیشینه سرانه مشارکت نمایندگان در محدوده سنی ۴۵ سال قرارگرفته است. از سوی دیگر، نمایندگان فعال در سنین بالاتر در عین کاهش کمیت از کیفیت عملکرد نظارتی بالاتری برخوردارند. علاوه‌بر آن میانگین سنی نمایندگانی که در موافقت و مخالفت با اعضای کابینه دولت به بیان دیدگاه‌های خود پرداخته‌اند و یا از ابزار نظارتی سؤال بهره برده‌اند، از میانگین سنی کل نمایندگان ده دوره مجلس کمتر است. دراین‌میان، میانگین سنی مرتبط با مخالفت و سؤال تقریباً برابر بوده و کمتر از میانگین سنی مربوط به موافقت است که این خود نشان‌دهنده روحیه آرمان‌گرایی و مطالبه‌گری جوانان درمقابل روحیه محافظه‌کاری است.

باید توجه داشت که از نظر جنسیت، تفاوت خاصی میان روند کلی عملکرد زنان و مردان نیست؛ اما با توجه به جامعه آماری پایین‌تر زنان نسبت به مردان، تعداد پایین نمایندگان زن در برخی دوره‌ها، فضای اجتماعی حاکم و تأثیرپذیری، بیشتر از فضای احساسی، پراکندگی و نوسانات بیشتری در عملکرد نظارتی زنان مشاهده می‌شود.

از نظر سطح تحصیلات، برخلاف ادوار اولیه علاوه‌بر اینکه نمایندگان با سطح تحصیلات دکتری

و معادل آن بالاترین مشارکت را به خود اختصاص داده‌اند، مشارکت در مخالفت نیز از موافقت پیشی گرفته است که بیانگر غلبه روحیه انتقادی در گروه یادشده است؛ درعین‌حال مشارکت نمایندگان با سطح تحصیلات کارشناسی و معادل آن بیشتر در استفاده از ابزار نظارتی سؤال است.

بنابراین از نتایج ادوار اخیر چنین برمی‌آید که سطح تحصیلات ـ به‌خصوص تحصیلات عالیه دانشگاهی ـ تأثیر مستقیمی در میزان مشارکت و به‌ویژه در نطق و سخنرانی دارد.

منابع و مآخذ

۱. ادیبی، حسین، ۱۳۵۴، ***جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی***، تهران، دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.

۲. بلیکی، نورمن، ۱۳۸۴، ***طراحی پژوهش‌های اجتماعی***، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نی.

۳. پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: http://rc.majlis.ir

٤. خلاصه گزارش اقدامات نظارتی مجلس شورای اسلامی در دوره دهم (۱۳۹۵/۳/۷ تا ۲/۱۵/ ۱۳۹۷)، معاونت نظارت، ۱۳۹۷.

۵. زارعی، علی و یحیی فوزی، ۱۳۹۶، «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم»، ***فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر***، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، ش ۱، ص ۴۵ ـ ۷۶.

٦. زارعی، علی و محسن بهشتی سرشت، یحیی فوزی، زمستان ۱۳۹۸، «تحلیل و بررسی بافت اجتماعی نمایندگان ادوار اول تا دهم پارلمان ایران»، ***فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران***، سال دوم، ش ۸، ص ۷۵ ـ ۱۱۱.

۷. عسگری، محمد، ۱۳۸۰، ***مقدمه‌ای بر آمار توصیفی در علوم رفتاری***، همدان، نور علم.

۸. فوزی، یحیی و علی زارعی، ۱۳۹۶، «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار ششم تا دهم»، ***فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر***، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، ش ٤، ص ۸۳ ـ ۱۰۸.

۹. معاونت نظارت مجلس شورای اسلامی، ***کارنامه نظارتی دوره هشتم مجلس شورای اسلامی***، خرداد ۱۳۹۱.

۱۰. کوئن، بروس، ۱۳۷۱، ***درآمدی به جامعه‌شناسی***، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، فرهنگ معاصر.

۱۱. گزارش اقدامات نظارتی مجلس شورای اسلامی در اجلاسیه اول دوره دهم مجلس (۱۳۹۵/۳/۷ تا ۱۳۹۶/۲/۱۵)، معاونت نظارت، گزارش ۱۷.

۱۲. گزارش عملکرد دوره اول تا پنجم مجلس شورای اسلامی، روابط عمومی مجلس.

۱۳. محسنی، منوچهر، ۱۳۶۶، ***مقدمه جامعه‌شناسی***، تهران، باستان.

۱٤. مختاری، میکائیل، ۱۳۹۳، ***آمار توصیفی و مقدمه‌ای بر احتمال***، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری.

۱۵. مرکز پژوهش‌های مجلس ـ معاونت پژوهش‌های سیاسی، ***نظارت پارلمانی (۱) مطالعه تطبیقی کارنامه نظارتی ادوار هشتم و نهم مجلس شورای اسلامی***، شماره گزارش ۱۴۹۱۸، تیر ۱۳۹۵.

۱٦. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره اول، ۱۳۵۹/۳/۷ تا ۱۳۶۳/۳/۶.

۱۷. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره پنجم، ۱۳۷۵/۳/۱۲ تا ۱۳۷۹/۳/۴.

۱۸. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم، ۱۳۷۱/۳/۷ تا ۱۳۷۵/۳/۶.

۱۹. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره دهم، ۱۳۹۵/۳/۸ تا ۱۳۹۷/۹/۶.

۲۰. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره دوم، ۱۳۶۳/۳/۷ تا ۱۳۶۷/۳/۵.

۲۱. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم، ۱۳۶۷/۳/۷ تا ۱۳۷۱/۳/۶.

۲۲. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم، ۱۳۷۹/۳/۷ تا ۱۳۸۳/۳/۶.

۲۳. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره نهم، ۱۳۹۱/۳/۷ تا ۱۳۹۵/۳/۴.

۲٤. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره هشتم، ۱۳۸۷/۳/۷ تا ۱۳۹۱/۳/۳.

۲۵. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره هفتم، ۱۳۸۳/۳/۷ تا ۱۳۸۷/۳/۵.